

Στρογγυλή Τράπεζα Λογοτεχνών

Συντονιστής: Ανδρέας Μήτσου

Ομιλητές: Μάρω Δούκα, Φίλιππος Μανδηλαράς, Μάκης Τσίτας

ΕΙΣΗΓΗΣΗ 1η

Ανδρέας Μήτσου, Συγγραφέας

Το 1884, ο Νικόλαος Πολίτης, ως τμηματάρχης της Μέσης Εκπαίδευσης, εισήγαγε για πρώτη φορά την διδασκαλία των Νέων Ελληνικών στα σχολεία «της μεσαιάς εκπαιδευτικής βαθμίδας». Στις 23 Δεκεμβρίου του 1923, εξεδόθη βασιλικό διάταγμα, σύμφωνα με το οποίο τα Νέα Ελληνικά, χαρακτηρίζονται «χωριστόν μάθημα ιδιαίτερος βαθμολογούμενον», η δε ικανότητα του μαθητή σ' αυτό κρίνεται «εκ της ορθογραφίας, της αναλύσεως του τεμαχίου, και της συνθέσεως». Τα αμέσως επόμενα χρόνια κυκλοφόρησαν εργασίες με χρηστικό χαρακτήρα για τους διδάσκοντες, από εκπαιδευτικούς, οι οποίοι υπήρξαν και λογοτέχνες ή κριτικοί λογοτεχνίας (1924, «Διδασκαλία Νεοελληνικών λογοτεχνημάτων, του Αλεξάνδρου Σαρή, 1927, «Η Νεοελληνικών λογοτεχνημάτων αισθητική διδασκαλία», του Γεωργίου Σουμελίδου, το 1931 «Η αισθητική ανάλυση και ερμηνευτικά σημειώσεις εις τα λογοτεχνήματα» του Κώστα Παρορίτη, το 1931 «Η διδασκαλία των Νέων Ελληνικών», του Πέτρου Σπανδωνίδη το 1934, «Η διδασκαλία των Νέων Ελληνικών» του Γιώργου Θεοτοκά, ενώ το 1932 δημοσιεύεται στο περιοδικό «Νέα Εστία», σε δύο συνέχειες, «Η διδασκαλία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας» του Συκουτρή, με την περίφημη, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο συνάδελφος, ποιητής, Γιάννης Πατέλης, από τον οποίο δανείζομαι και την περιδιάβαστη, απόφασή του: «Νεοελληνική φιλολογία δεν υπάρχει». Το 90% των υπηρετούντων φιλόλογων της μέσης εκπαίδευσης, επισημαίνει ο σπουδαίος διδάσκαλος, δεν έχουν διδαχθεί εις το Πανεπιστήμιο, πολλοί δε ούτε εις το Γυμνάσιο, ουδέ στοιχειώδεις γνώσεις του μαθήματος το οποίον εκ του νόμου είναι υποχρεωμένοι να διδάσκουν».

Η επισήμανση αυτή του Συκουτρή, ισχύει, δυστυχώς, ακόμα και σήμερα, αφού οι περισσότεροι φιλόλογοι δεν έχουν διδαχθεί λογοτεχνία στα πανεπιστημιακά τμήματα όπου φοίτησαν, ούτε και οι ίδιοι έχουν, υποθέτω βάσιμα, τη λογοτεχνία ως παρηγοριά τους. Υπάρχουν ασφαλώς «εκείνοι οι δάσκαλοι που μέσα τους η αστροφεγγιά φυσάει», όπως θάλεγε ο Παπαδίτσας, «κάτι παλιοί δάσκαλοι που μας αφήσαν ορφανούς», θα συμφωνούσε μαζί του ο Σεφέρης.

Οι ίδιοι οι διδάσκοντες αποτελούν επομένως σημαντικό πρόβλημα σε σχέση με τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο σχολείο. Διδασκαλία την οποία πολλοί αμφισβητούν, αν είναι δυνατόν, και όχι μόνο στα σχολεία, αλλά, αν μπορεί γενικώς, να διδαχτεί η λογοτεχνία. Το θέμα είναι ασφαλώς μεγάλο, για να συζητηθεί τώρα. Προσωπικά με καλύπτει η δήλωση του Θανάση Βαλτινού, «όλα διδάσκονται, από την τσαγγαρική έως τον έρωτα». Εξαρτάται, δηλαδή, ποιος δάσκαλος θα σου τύχει στη ζωή σου.

Με τον νόμο 5045/31, ως σκοπός του μαθήματος ορίζεται, «η από των μαθητών μελέτη της γλώσσας και των έργων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και, η δια της μελέτης ταύτης, απόκτησης των εις αυτά περιεχομένων αισθητικών, πνευματικών και μορφωτικών αξιών».

Εύλογα συνάγεται ότι οι αξίες αυτές σχετίζονταν με τον αξιακό κώδικα των διδασκόντων. Επομένως η λογοτεχνική διδασκαλία λειτουργούσε αναπόφευκτα με όρους παιδαγωγικούς – κοινωνικούς, ή και ηθικολογικούς. Ο ίδιος ο όρος «αισθητική συγκίνηση», που παραθέτει ο Θέμελης, συναρτάται, όχι μόνο με την καλλιέργεια του διδάσκοντος, αλλά προπαντός, με την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα.

Εθνικισμός, πατριδολατρίες, θρησκοληψίες και η ανάλογη φρικιαστική προπαγάνδα, ως οι υποχρεωτικοί άξονες των περιεχομένων του μαθήματος. Αναλογιστείτε, τι θα πάθαινε ένας αντισυμβατικός δάσκαλος εκείνης της εποχής, αναλύοντας ακόμα κι έναν αμφίσημο στίχο.

Το 1965, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Ευάγγελου Παπανούτσου, η διακοπείσα βάνουσα, επιχείρησε μια νέα θεώρηση της διδασκαλίας και των σκοπών του μαθήματος, μεταρρύθμιση η οποία, ως γνωστόν, ακυρώθηκε. Έκτοτε, ωστόσο, μετά τη χούντα, τα αναγνωστικά ανανεώθηκαν, ο αέρας εκδημοκρατισμού φύσηξε και στο σχολείο, κείμενα σημαντικά φιλοξενήθηκαν. Υπήρξαν έξι ανθολόγια λογοτεχνικών κειμένων –τρία για το Γυμνάσιο και τρία για το Λύκειο– καθώς κι ένα λεξικό λογοτεχνικών όρων. Ήταν οι φιλόλογοι επομένως εκείνοι οι οποίοι έπρεπε τώρα να διαχειρισθούν την υπόθεση της λογοτεχνίας στα σχολεία. Είκοσι-εικοσιπέντε, αν θυμάμαι καλά, χρόνια πριν, μάλιστα, η πολιτεία εθέσπισε και ένα επίδομα πολλών χιλιάδων δραχμών το χρόνο, για αγορά βιβλίων, σε καθένα καθηγητή, όλων ανεξαιρέτως των ειδικοτήτων. Η «αγωνιστική» όμως συνδικαλιστική ηγεσία μας, βγάζαμε και βουλευτή, σύντομα το μετέτρεψε σε «επίδομα βιβλιοθήκης», το οποίο

ενσωματώθηκε στο μισθό, βοηθούσης οπωσδήποτε, και της επονείδιστης στάσης πολλών «συναδέλφων», οι οποίοι έδιναν στους βιβλιοπώλες τις επιταγές στη μισή τιμή, χωρίς να αγοράζουν τα βιβλία – προσφορά της πολιτείας.

Παρ' όλα αυτά τα θλιβερά, εκείνα τα χρόνια οι φιλόλογοι, ό,τι μπορούσαμε κάναμε, «ο καθείς και τα όπλα του», ώστε να φτάσει μέσω της λογοτεχνίας στους μαθητές «το εύοσμο αεράκι, η αύρα», που περνάει ανάμεσα από τις λέξεις, κατά πώς θα τόλεγε ο Walt Whitman, αφού εκεί βρίσκεται και το νόημα, στο ανάμεσα των λέξεων, κατ' αυτόν, κι έτσι είναι.

«Πας γουν ποιητής γίνεται, καν άμουσος ή το πριν, ου αν έρωσ άψηται».

Πασχίζαμε δηλαδή, σαν το σοφό θεό του Πλατωνικού συμποσίου, να μεταμορφώσουμε τους μαθητές, κι εμάς τους ίδιους, σε ποιητές. «Να βγάλουμε έρωτα», αναμοχλεύοντας ποιήματα και πεζά.

Λάβαινε χώρα μέσα στην τάξη, ένα «παιγνιο». «Παίζαμε», έτσι ακριβώς, όπως το ορίζει ο Φρόνυτ. «Παίζουμε γιατί το αντίθετο του παιγνίου δεν είναι η σοβαρότητα, αλλά η πραγματικότητα».

Η ποιότητα του παιγνίου, ανάλογη ασφαλώς της δικής μας δυνατότητας. Επιχειρούσαμε πάντως να μεταμορφώσουμε την πραγματικότητα να της δώσουμε νέα μορφή, να αποσείσουμε, θέλω να πω, την αφόρητη αμεσότητά της, και να εμφυσήσουμε στα παιδιά τη συνείδηση της μοναδικότητάς τους. Προσδοκούμε να αναπτύξουν μια αμφισβήτηση, ώστε να επιτύχουν την βαθύτερη «συνάντηση» με την αυθεντική φύση τους. Πασχίζαμε να ζούμε και να καταδείξουμε σ' αυτούς, τον κόσμο, ως θαύμα. Να ατενίσουμε, μαζί με τα παιδιά, την κεκρυμμένη ομορφιά των πραγμάτων. Ερασιτέχνες, ίσως, και ανίδεοι, αλλά με προθέσεις καλές. Μας ενθάρρυνε, δηλαδή, τότε η εκπαιδευτική πραγματικότητα. Μια ανθρωπιστική θέαση. Το ιδανικό του «ειδικού» και του τεχνοκράτη, δεν είχε ακόμα επιβληθεί. Ούτε η έννοια της χρησιμότητας της Τέχνης.

Την δεκαετία του '90 όμως, με την μεταρρύθμιση Αρσένη, τα πράγματα άλλαξαν άρδην. Το μάθημα στο Λύκειο τυπικά αναβαθμίστηκε, γιατί μπήκε ως εξεταστέα ύλη στις Πανελλήνιες εξετάσεις, προκειμένου όμως να καταστεί σταθμισμένο βαθμολογικά, η προσοχή όλη στράφηκε τότε στην αφηγηματολογία. Σε μια ξερή αποστήθιση αφηγηματικών θεωριών από τους μαθητές, και όχι στην ουσία των

κειμένων. Η λογοτεχνία από μάθημα «λιακάδα», στο μουντό σχολικό πρόγραμμα, διαφυγή και παρηγοριά, εξεταζόταν ως γνωστικό αντικείμενο. Παπαγαλίζοντας θεωρίες δυσπρόσιτες για τους μαθητές. Οι έννοιες της ωφέλειας και της χρησιμότητας άρχισαν να κυριαρχούν και να διέπουν το μάθημα της λογοτεχνίας, και ήταν στο θέμα, βεβαίως, το οποίο κατά τη γνώμη μου αποτελεί την πρόφαση της αφήγησης, εκεί όπου εστιάζονταν αποκλειστικά η προσοχή.

Από τότε τα πράγματα όσο πήγαιναν και «σοβάρευαν». Επέδραμαν στο σχολείο και στη μέση εκπαίδευση «οι επιστήμονες» πανεπιστημιακοί κραδαίνοντας ως κοφτερά σπαθιά, τα, άσχετα, ντοκτορά τους, την αμφίβολη εξειδίκευσή τους, για να επιβάλουν τάξη. Να κάνουν το μάθημα «χρηστικό» και «ωφέλιμο». Εκεί όπου η λογοτεχνία πασχίζει να αναδείξει και να φωτίσει την βαθύτερη άγνοια, το ανεξήγητο και το παράλογο των πραγμάτων.

Στις εισαγωγικές, εξετάζονταν πλέον λιγοστά και συγκεκριμένα κείμενα, γύρω στα δέκα, τις δοτές ερμηνείες των οποίων, οι υποψήφιοι μάθαιναν, «απ' έξω κι ανακατωτά», από τα λυσάρια. Όσοι τα έγραφαν τα ίδια επακριβώς, ανάλογα βαθμολογούνταν, οι διορθωτές είχαν ευαγγέλιο την έτοιμη ερμηνεία.

Αναπόφευκτη επομένως η σημερινή πραγματικότητα. Εδώ και δύο χρόνια το μάθημα δεν εξετάζεται καν, ούτε για τις θεωρητικές σχολές, έχει καταργηθεί ως εξεταζόμενο στις πανελλήνιες. Οι δύο ώρες διδασκαλίας την εβδομάδα στην τρίτη Λυκείου, έγιναν μία. Είναι η ώρα, που οι σκληρά δοκιμαζόμενοι, χωρίς καμία υπερβολή, υποψήφιοι, διαβάζουν άλλα μαθήματα, ή κάνουν τον απαραίτητο και αναγκαίο «χαβαλέ».

Στη δευτέρα Λυκείου, στις δύο ώρες διδασκαλίας την εβδομάδα, πρέπει να εξεταστούν οι μαθητές σε δέκα κείμενα, από τα οποία όμως τρία, το πολύ τέσσερα διδάσκονται, αφού οι ώρες της λογοτεχνίας «πηγαίνουν» κατ' ανάγκη στη συμπλήρωση του γλωσσικού μαθήματος.

Είναι στην πρώτη λυκείου, ωστόσο, εκεί όπου εφαρμόζεται το νέο, σύγχρονο, μεταμοντέρνο πνεύμα. Επιβάλλεται, όλα τα επιλεγμένα κείμενα να διέπονται καθ' όλο το πρώτο εξάμηνο, από την οπτική του ρόλου των φύλων, για να αναδεικνύεται, κατά κύριο λόγο, η διαχρονική και αναμφίβολη, σε κάθε περίπτωση, καταπίεση της γυναίκας. Η λογοτεχνία έχει καταστεί, επομένως, κοινωνιολογία. Την υπόλοιπη χρονιά, πολύ λιγότερο από δύο μήνες, πρέπει να αναλύονται οι τάσεις, τα

λογοτεχνικά ρεύματα και οι σχολές της ποίησης, σε επίπεδο θεωρίας και με ελάχιστα παραδείγματα. Για ένα αντικείμενο που αγνοούν οι μαθητές. Θα 'πρεπε να γνωρίζουν τον Τοντόρωφ, για να στραφούν μόνο στα ίδια τα κείμενα;

Δίνονται έτοιμες σημειώσεις, συνήθως από το δάσκαλο για να τις μάθουν από στήθους κι αν περισσέψουν στο τέλος της σχολικής χρονιάς, ένα, άντε δύο, μαθήματα, τότε να στρέφονται προς τη θεατρική παιδεία οι διδάσκοντες, αντικείμενο το οποίο επίσης ελάχιστα γνωρίζουν.

Θα μου πείτε, υπάρχει και το Γυμνάσιο! Αλλά εδώ είναι όπου φυσάει ο φοβερός κουρνιαχτός του «εκσυγχρονισμού». Γιατί η ερμηνεία είναι άτεγκτη, με οδηγίες, κανόνες κάτω από κάθε κείμενο του βιβλίου, στα πλαίσια, όπως ήδη τονίστηκε, της χρηστικότητας και του ωφελιμισμού της λογοτεχνίας. Απώτατος στόχος; Το μήνυμα. Δεν το λένε τώρα κεντρική ιδέα. Εάν διαβάσει κανείς, ένα αυθαίρετο παράδειγμα, το ποίημα του Μ. Γκανά στην Α' Γυμνασίου, «Στα καμένα», θα μάθει, από τις οδηγίες, πως δεν πρέπει να καίμε τα δάση! Στη διπλανή σελίδα στο ποίημα της Αμαλίας Τσακνιά «η Πόλη», «Τη νύχτα η πόλη δεν κοιμάται... μόνο πού και πού αναστενάζει», ισχυρίζεται εναγώνια η ποιήτρια, συστήνεται στους μαθητές να συγκροτήσουν επιτροπή, η οποία θα επισκεφθεί τον δήμαρχο για να λάβει μέτρα κατά της ηχορύπανσης!

Το διήγημα του Παπαδιαμάντη φερ' ειπείν, «Τα ρόδινα ακρογιάλια» στα πλαίσια της διαβόητης διαθεματικότητας, η αναφορά από τον αγαπημένο συγγραφέα ενός Πασχαλινού γεύματος, εντάσσει το διήγημα στο κεφάλαιο της διατροφής. Με ανάλογες συμβουλές.

Συγχωρέστε μου την βιαστική περιδιάβαση και την συναισθηματική προσέγγιση, δεν επιζητώ δάφνες μελετητή, αλλά 35 χρόνια δάσκαλος, έμαθα πως η λογοτεχνία μπορεί να συντελέσει στην αφύπνιση και στη δημιουργία της ανατρεπτικής συνείδησης του μαθητή. Στην συνάντηση με τον αυθεντικό εαυτό του και εν τέλει, στην ευτυχία του. Ο δάσκαλος λειτουργεί ως διαμεσολαβητής μεταξύ του κειμένου και του μαθητή. Μαζί ψηλαφούν και ανιχνεύουν τις σιωπές του. Αποκρυπτογραφούν τα ανείπωτα, μακριά από μηνύματα και διδάγματα. Ο καθένας εισπράττει, ασφαλώς, ό,τι δύναται και ό,τι επιλέγει να εισπράξει. Αυτή είναι, πιστεύω, η ουσιαστική χρησιμότητα της

λογοτεχνίας. Η συνειδητοποίηση της μοναδικότητας του κάθε μαθητή, της μοναδικότητας της κάθε ύπαρξης. Πράγμα επικίνδυνο, για κάθε σύστημα.

Το κύριο επομένως πρόβλημα της διδασκαλίας της λογοτεχνίας, εντοπίζεται κατά τη γνώμη μου στην νέα κυρίαρχη ιδεολογία. Από τον εθνοκεντρισμό, την λαογραφική εξιδανίκευση του λαού, και μια κατ' εξοχήν ηθικοπλαστική λογοτεχνία, περάσαμε στον «θαυμαστό» (!) νέο κόσμο... Τώρα η λογοτεχνία υπηρετεί άλλους σκοπούς. Της σύγχρονης κοινωνιολογικής δεοντολογίας και ιδεολογίας και της νέας αισθητικής. Είναι αποσπασματική, κατακερματισμένη, όπως ο καινούριος τύπος αλλοτριωμένου ανθρώπου, και επικεντρωμένη πάντα στη θεματολογία με στόχο τον διδακτισμό και την χειραγώγηση της σκέψης. Η επικέντρωση στο όλον, στο θέμα, χαρακτηρίζει και τις άλλες τέχνες, παγκοσμίως πια, η δε γλωσσική και μορφική αναζήτηση απαξιώνεται πλέον.

Το πρόβλημα της άγνοιας του αντικειμένου εκ μέρους των φιλολόγων, περνά επομένως, αναπόφευκτα, υπό αυτό το πρίσμα, σε δεύτερη μοίρα. Σε τούτο το νέο ασφυκτικό πλαίσιο που προοιωνίζεται και την άμεση κατάργηση της λογοτεχνίας, όπως τουλάχιστον την γνωρίσαμε, είναι οι δάσκαλοι εκείνοι οι οποίοι πρέπει άμεσα να αφυπνισθούν και να αντισταθούν. Να συντελέσουν στην αγάπη για τη λογοτεχνία και στο διάβασμα ως πράξη ζωής και αντίστασης, υποψιασμένοι εφεξής με τις έννοιες του «προοδευτικού» και του σύγχρονου.

Πολύ θα 'θελα να «περάσει» μέσα στην τάξη και να γίνει κατανοητή, η φράση του Φλομπέρ: «Γιατί εμείς δεν διαβάζουμε όπως οι φιλόδοξοι, για να μάθουμε, ούτε όπως τα παιδιά, για να διασκεδάσουμε. Εμείς διαβάζουμε για να ζήσουμε».

Αφού η εξοικείωση με την λογοτεχνία συντελεί στην ουσιαστική βίωση. Στην καλύτερη ζωή.

ΕΙΣΗΓΗΣΗ 2η

«Σχέση Τέχνης και Σχολείου»

Μάρω Δούκα, Συγγραφέας

Εφόσον ως πεζογράφος καλούμαι να καταθέσω τη γνώμη μου:

Σχέση λογοτεχνίας με το μάθημα της λογοτεχνίας

Σχέση του μαθητή/μαθήτριας με το βιβλίο

Σχέση του μαθητή/μαθήτριας με τη γλώσσα

Και οι τρεις παραπάνω «σχέσεις»-«συνομιλίες» εξαρτώνται άμεσα από την καθεαυτό σχέση-συνομιλία, πέρα από τα εκπαιδευτικά και ωρολόγια προγράμματα, του ίδιου του εκπαιδευτικού με τη λογοτεχνία, με το βιβλίο, με τη γλώσσα.

Έχει μεγάλη σημασία από πολύ ενωρίς να οδηγείται σταδιακά ο μαθητής από τον δάσκαλό του στην απόλαυση της μαθητείας. Την απόλαυση όμως της μαθητείας θα πρέπει να τη συντηρεί ζωντανή μέσα του και ο ίδιος ο εκπαιδευτικός. Νά και το βαθύτερο νόημα του «Γηράσκω δ' αεί πολλά διδασκόμενος» του Πλουτάρχου. Διδάσκω και γηράσκω διδασκόμενος! Όπου και «εδράζει» η σχέση ισοτιμίας ανάμεσα σε εκπαιδευτικό και μαθητή.

Δικαίωμα στην απόλαυση της μαθητείας σημαίνει δικαίωμα στην απόλαυση της μάθησης. Και δικαίωμα στην απόλαυση της μάθησης δεν θα μπορούσε να σημαίνει παρά δικαίωμα στη διαρκή εγρήγορση. Και τι θα μπορούσε να σημαίνει δικαίωμα στην εγρήγορση; Την ανάγκη να κατανοούμε τον κόσμο γύρω μας, να φανταζόμαστε και να ονειρευόμαστε, να πάσχουμε και να συμπάσχουμε, αναζητώντας τη συγκίνηση στην ομορφιά και την παρηγοριά στη γνώση.

Κι εδώ ακριβώς έρχεται το βιβλίο, χωρίς τυμπανοκρουσίες, πρόθυμο να τσαλακωθεί κάτω από το μαξιλάρι μας, υπομονετικό να περιμένει τη γλυκιά στιγμή που θα το πιάσουμε στα χέρια. Μισή σελίδα; μια σελίδα; Όσο αντέξουμε να διαβάσουμε. Τα βιβλία δεν έχουν απαιτήσεις. Αύριο πάλι θα είναι εκεί, αυτάρκη και πλήρη, στην υπηρεσία μας.

Διαβάζω σημαίνει οξύνω την παρατήρηση και τη σκέψη μου, προκαλώ και τροφοδοτώ τη φαντασία μου, αναπτερώνω το ηθικό μου, αποδεσμεύομαι από το συγκεκριμένο, κατανοώ το αφηρημένο, ανασυνθέτω το παρελθόν μου, αναρωτιέμαι για το μέλλον μου. Διαβάζω σημαίνει, κυρίως, προσπαθώ να είμαι ευτυχισμένος. *Πάντα ανοιχτά, πάντα άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου*, είπε ο Σολωμός. Πίσω από το βιβλίο υπάρχει ο πολιτισμός. Και πίσω από τον πολιτισμό υπάρχει ο συνειδητός, ο ελεύθερος πολίτης.

Οφειλή του σχολείου, επομένως, να «ωθήσει» το μάθημα της λογοτεχνίας προς την ελεύθερη, εξωσχολική ανάγνωση και να αναδείξει τις πολλαπλές ωφέλειές της.

Ακούμε μουσική, βλέπουμε μια ταινία στον κινηματογράφο, πηγαίνουμε στο θέατρο, απολαμβάνουμε έναν πίνακα ζωγραφικής, μέσα σε λίγες ώρες.

Το βιβλίο, αντίθετα, θέλει ενεργητική συμμετοχή. Απαιτεί διανοητική προσπάθεια — καλλιεργεί τη σχέση μας με τη γλώσσα.

Κι εδώ θα πρέπει να το υπογραμμίσουμε:

Άλλο η διδασκαλία της γλώσσας, άλλη η εκμάθηση της γλώσσας, και άλλο η *σχέση* μας με τη γλώσσα. Η *συνομιλία* μας δηλαδή με τη λογική και το συναίσθημά μας. Συνομιλία που μας ωθεί να αναζητήσουμε τη λέξη και τη θέση της λέξης μέσα στην πρόταση, προκειμένου να υπηρετήσουμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την ανάγκη μας να εκφράσουμε απόψεις, σκέψεις, συναισθήματα, «στερεώνοντας δυναμικά» την επικοινωνία μας με τους άλλους.

Ο εκπαιδευτικός καλό θα ήταν μιλώντας στους μαθητές για ένα ποίημα ή για ένα διήγημα, να τους διευκρινίζει ευθύς εξαρχής ότι είναι σαν να τους μιλάει για το αύριο, για την εποχή εκείνη που θα επιχειρήσουν με τις δικές τους δυνάμεις να σχεδιάσουν το περίγραμμα της ανάγκης τους να ξεφύγουν από τη μοναξιά και την ασυνεννοησία. Και τότε θα είναι μεγάλη παρηγοριά να γνωρίζουν ότι μπορούν να ανοίξουν ένα λογοτεχνικό βιβλίο.

Σήμερα πιθανόν η ποίηση να τους φαίνεται δυσνόητη ή και μάταιη, αύριο ένας στίχος μπορεί να τους αποκαλύψει την ουσία της ζωής, ή να τους εμπυνώσει σε δύσκολες ώρες. Σήμερα ένα μυθιστόρημα ή ένα διήγημα μπορεί να τους φαίνεται κουραστική ή και ανούσια υπόθεση που δεν έχει να κάνει με τις ανάγκες της εφηβείας. Αύριο θα νιώθουν πιο δυνατοί και πιο σίγουροι, αν γνωρίζουν ότι υπάρχει το τάδε μυθιστόρημα με ήρωες που τους μοιάζουν, γιατί είναι σάρκα από τη σάρκα τους. Μυθιστορήματα και μυθιστορήματα, ελληνικά και ξένα, σύγχρονα ή για περασμένες εποχές που θα τους κλείνουν φιλικά το μάτι για να τους πουν ότι και πριν από αυτούς υπήρξαν άνθρωποι με τα δικά τους πάθη και παθήματα, ότι και έπειτα από αυτούς θα υπάρξουν άνθρωποι που θα περάσουν από τις δικές τους συμπληγάδες.

Ο μυθιστοριογράφος Σταντάλ είχε πει ότι η ευτυχία είναι «υπόθεση» ταλέντου. Με αυτό το ταλέντο όμως δεν γεννιόμαστε, το καλλιεργούμε σε όλη μας τη ζωή συνειδητά και με κόπο. Και στην καλλιέργεια αυτού του ταλέντου η λογοτεχνία, όπως και όλες οι τέχνες, καθεμιά με τον τρόπο και τη δυναμική της, έχει να παίξει τον δικό της ρόλο.

Μάρω Δούκα

ΕΙΣΗΓΗΣΗ 3η

«Η λογοτεχνία στο σχολείο. Επισκέψεις συγγραφέων: μια πρακτική που χρειάζεται ριζική αναθεώρηση».

Φίλιππος Μανδηλαράς, συγγραφέας παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας

Εισαγωγή – μικρή ιστορική αναδρομή

Από τη μεταπολίτευση και μετά, όταν οι συγγραφείς (παιδικής λογοτεχνίας, κυρίως) ξεκίνησαν να επισκέπτονται σχολεία, ως σήμερα, τρία χρόνια μετά την κατάργηση του προγράμματος φιλιαναγνωσίας που διοργάνωνε το ΕΚΕΒΙ, ο ρόλος του συγγραφέα που επισκέπτεται ένα σχολείο έχει παραμείνει περίπου αμετάβλητος στο μυαλό του εκπαιδευτικού: αγγελιαφόρος της φιλιαναγνωσίας και/ή πωλητής των βιβλίων του. Δύο ρόλοι άκρως αντιφατικοί που μοιάζουν να έχουν βολέψει και τους ίδιους τους συγγραφείς ενώ έχουν παραγκωνήσει σχεδόν ολοκληρωτικά τη συζήτηση για την τέχνη της συγγραφής. Έτσι παραβρισκόμαστε πολύ συχνά σε ενθουσιώδεις συναντήσεις συγγραφέων με πενήντα και εκατό μαθητές Δημοτικού ή Γυμνασίου σε αίθουσες εκδηλώσεων, όπου οι μαθητές «γνωρίζουν» τον συγγραφέα και μετά από κάποιο δρώμενο ή μια κουβέντα μαζί του, αγοράζουν τα βιβλία του στην ταπεινή έκθεση που έχει στήσει ο σύλλογος γονέων με το τοπικό βιβλιοπωλείο. Κι εδώ αναρωτιέται κανείς: τι έχουν εισπράξει τελικά οι μαθητές από την επίσκεψη αυτή και τι σχέση μπορεί να έχει η επίσκεψη αυτή με μια πρώτη γνωριμία των μαθητών με την τέχνη του λόγου;

Θα είχε ενδιαφέρον νομίζω, να εξετάσουμε τις προσδοκίες των μαθητών αλλά και των εκπαιδευτικών κατά την επίσκεψη ενός συγγραφέα στο σχολείο σήμερα, σύμφωνα τουλάχιστον με τη δική μου εμπειρία από ανάλογες επισκέψεις. Οι προσδοκίες αυτές ορίζουν σε γενικές γραμμές και το είδος της παρέμβασης του συγγραφέα.

Οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί προσδοκούν να περάσουν ευχάριστα μια διδακτική ώρα γνωρίζοντας έναν «επικοινωνιακό» συγγραφέα, δηλαδή κάποιον που έχει καλή επαφή με τα παιδιά. Αυτή την απαίτηση θα εκπληρώσει άψογα ο συγγραφέας –

ανιματέρ/ διασκεδαστής, ο οποίος θα ενθουσιάσει το κοινό του με θεατρικά και άλλα δρώμενα που στηρίζονται στο στοιχείο της έκπληξης προσπαθώντας να τα μυήσει στον κόσμο των βιβλίων του με παράλληλες, συνήθως μη σχετικές με το αντικείμενο, δράσεις.

Σε άλλη περίπτωση, οι προσδοκίες των μαθητών και των εκπαιδευτικών είναι να συναντήσουν ένα συγγραφέα – αφηγητή του έργου του/ παραμυθά, αυτόν ο οποίος δεν θα επιχειρήσει να αλληλεπιδράσει με τα παιδιά αλλά θα προσπαθήσει να τα μυήσει στο έργο του μέσω της ανάγνωσης σελίδων από αυτό. Τέτοιοι συγγραφείς υπάρχουν πολλοί και εκπληρώνουν δίχως ιδιαίτερο κόπο τις προσδοκίες του ακροατηρίου τους.

Ένα είδος συγγραφέα που ήταν σε μεγάλη ζήτηση ως τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας αλλά τα τελευταία χρόνια, με την εύκολη πρόσβαση στην πληροφορία και τη δημιουργία εξειδικευμένων site φιλιαναγνωσίας, τείνει να εξαφανιστεί, είναι ο συγγραφέας – ιεραπόστολος της φιλιαναγνωσίας, ο οποίος συνήθως συναντά πρώτα τους μαθητές και στη συνέχεια τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς, προσπαθώντας να τους «πείσει» για τα καλά της ανάγνωσης λογοτεχνικών βιβλίων και δίνοντας συμβουλές για το πώς θα γίνουν τα παιδιά «καλοί» αναγνώστες.

Ακολουθεί ο συγγραφέας – διανοούμενος, ένα αυτάρεσκο είδος που ευδοκιμεί ιδιαίτερα στις Γυμνασιακές και Λυκειακές τάξεις και τέλος ο συγγραφέας – σοφός δάσκαλος, ηλικιωμένος συνήθως, ο οποίος θα μεταφέρει εμπειρίες ζωής κυρίως σε μαθητές και εκπαιδευτικούς.

Υπάρχουν, βέβαια, και οι συγγραφείς που αφήνουν πίσω το έργο τους και έχουν σκοπό να μεταφέρουν κάποια μυστικά της τέχνης τους στους μαθητές, αλλά σ' αυτούς θα αναφερθώ στη συνέχεια.

Από τις παραπάνω κατηγορίες (καταγεγραμμένες εμπειρικά και δίχως καμία τεκμηρίωση) μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο επισκέπτης – συγγραφέας δύσκολα διαχωρίζει το έργο του από την προσωπικότητά του. Άλλωστε μοιάζει να μην του το ζητάει και κανείς και, όπως γνωρίζουμε εκ πείρας, σ' όλους μας αρέσει να αρέσουμε... Όμως, εκεί ακριβώς δημιουργείται η παρεξήγηση. Γιατί ναι μεν η επίσκεψη ενός συγγραφέα στο σχολείο βοηθάει τους μαθητές (ειδικά του Δημοτικού) να καταρρίψουν την εικόνα του φαντασιακού συγγραφέα – διανοούμενου και

αναχωρητή ο οποίος μόνο σκέφτεται και γράφει δεχόμενος κατά διαστήματα την επίσκεψη της έμπνευσης, όμως ποια είναι τελικά η εικόνα του συγγραφέα που μένει και πόσο αυτή καταφέρνει να απομακρυνθεί από την αυθεντία και την ανακύκλωση μιντιακών προτύπων ώστε να προκαλέσει σκέψεις και απορίες στους μαθητές σχετικά με την τέχνη της συγγραφής;

Ας ξαναγυρίσουμε όμως στην εικόνα του συγγραφέα μέσα στην αίθουσα εκδηλώσεων ενός σχολείου, με πενήντα ή εκατό μαθητές μπροστά του κι ας αναρωτηθούμε τι μπορούν να κερδίσουν οι μαθητές απ' αυτό.

Είναι φανερό ότι το πλήθος του κοινού δεν επιτρέπει στον συγγραφέα να επικοινωνήσει τίποτε άλλο εκτός από την προσωπικότητά του. Κι αφού είναι ανέφικτη, λοιπόν, η αληθινή επικοινωνία με τους μαθητές σε τέτοιες συνθήκες, ας προσπεράσουμε αυτό το μικρό συγγραφολατρικό πανηγύρι και ας πάμε σε μια σχολική τάξη η οποία, κατά τη γνώμη μου, αποτελεί το ιδανικό εργαστήριο για να επικοινωνήσει ο επισκέπτης συγγραφέας την τέχνη του.

Εδώ, ο συγγραφέας είναι αναγκασμένος να παραμερίσει το εγώ του και να γίνει ο ενδιαμέσος –τεχνίτης, που θα μυήσει τους μαθητές στα μυστικά της τέχνης του, θα τους θέσει ερωτήματα, θα τους προβληματίσει και, τελικά, θα ακονίσει την κριτική τους σκέψη. Σκοπός του είναι η εισαγωγή των ακροατών του στην τέχνη του λόγου, κάτι που επιτυγχάνεται με τεχνικές Δημιουργικής Γραφής αλλά και με ανάλυση επιμέρους αποσπασμάτων κάποιου έργου του το οποίο ο ίδιος θέτει υπό αμφισβήτηση.

Έτσι μία σχολική παρουσίαση βιβλίου ξεφεύγει από τη μικρογραφία της κοινωνίας μας η οποία καταναλώνει αυτό που την προμηθεύουν οι επαγγελματίες του χώρου (στην προκειμένη περίπτωση, οι συγγραφείς ενός βιβλίου – καταναλωτικού προϊόντος) και γίνεται ένα εργαστήριο που καλλιεργεί την κριτική ικανότητα και τη δημιουργική σκέψη των μαθητών που τόσο έχουν ανάγκη.

Όχι, δεν έχουμε ανάγκη να δημιουργούμε κι άλλους καταναλωτές λογοτεχνίας! Αυτό που χρειάζεται είναι να συζητάμε γι αυτήν, να αποκαλύπτουμε τα μυστικά της και να υποδεικνύουμε δρόμους που να ταιριάζουν στους συνομιλητές μας. Δρόμους που δεν θα ταυτίζονται απαραίτητα με το δικό μας και που θα ξυπνάνε στους μαθητές την αγάπη για τη τέχνη του λόγου.

ΤΕΛΟΣ ΣΤΡΟΓΓΥΛΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ